**ВІДГУК**

**офіційного опонента доктора психологічних наук, професора, професора кафедри психології Навчально-наукового медичного інституту Чорноморського національного університету імені Петра Могили Астремської Ірини Володимирівни**

**на дисертаційне дослідження Пеха Андрія Васильовича «Арт-терапевтичні технології як засіб формування соціокультурної адаптації дітей з особливими потребами», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія**

**Актуальність обраної проблематики виконаної роботи та її зв'язок з науковими програмами, планами, темами**

Сучасний соціокультурний простір України характеризується високим рівнем психоемоційного напруження, зумовленим тривалим перебуванням суспільства в умовах повномасштабної війни, соціальної нестабільності та постійного впливу стресогенних чинників. Особливо вразливою категорією в цих умовах є діти з особливими освітніми потребами (ООП). Специфіка їхнього психічного та когнітивного розвитку обмежує можливості повного усвідомлення, вербалізації й раціонального опрацювання складних та травмівних життєвих подій, що суттєво ускладнює процеси соціальної взаємодії, емоційної саморегуляції та призводить до проявів соціокультурної дезадаптації.

Традиційні підходи до корекції та підтримки дітей з ООП часто виявляються недостатніми для подолання комплексних соціоадаптійних труднощів в умовах сучасних суспільних викликів. Це вимагає від психологічної науки розроблення та впровадження інноваційних, доказових і валідизованих технологій, що поєднують діагностичний, корекційно-розвивальний, комунікативний та соціокультурний вплив. Одним із найбільш перспективних і м'яких інструментів у цьому контексті виступає арт-терапія.

Наукова розробка цієї теми є критично важливою для:

обґрунтування соціокультурної адаптації дітей з ООП як багатовимірного та динамічного процесу, що поєднує емоційно-ціннісні, комунікативні, поведінкові, соціально-діяльнісні та культурно-ідентифікаційні механізми;

створення й впровадження спеціалізованих діагностичних комплексів, здатних об'єктивно оцінювати рівні соціокультурної адаптованості через використання екстраверсивних та проективних арт-терапевтичних методик;

розроблення та експериментальної апробації цілісних арт-терапевтичних технологій і корекційно-розвивальних комплексів, побудованих за принципом поступового переходу від індивідуального вивільнення до інтерактивної взаємодії в безпечному інклюзивному середовищі.

Дисертаційне дослідження А. В. Пеха виконано відповідно до тематичного плану досліджень Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України «Теоретичні та методичні засади освіти дітей з особливими освітніми потребами», а також у межах комплексних тем: «Теоретико-методичні основи психолого-педагогічного супроводу осіб з когнітивними порушеннями» (2021–2023 рр., № держреєстрації 0121U108682), «Теоретико-методичні засади психологічного та психотерапевтичного супроводу ресоціалізації осіб з особливими освітніми потребами в умовах кризових викликів» (2024–2025 рр., № держреєстрації 0124U000496) та «Психолого-педагогічні засади подолання психосоціального стресу у осіб з особливими освітніми потребами» (2026–2027 рр., № держреєстрації 0126U000444).

З огляду на зазначене, дисертаційна робота Пеха Андрія Васильовича «Арт-терапевтичні технології як засіб формування соціокультурної адаптації дітей з особливими потребами» є вкрай актуальною, фундаментальною та практично значущою.

**Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації**

Обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується методологічною виваженістю та теоретичною обґрунтованістю вихідних позицій, що базуються на системному, соціокультурному, особистісно-орієнтованому, соціально-екологічному, діяльнісному, психолого-педагогічному та арт-терапевтичному підходах.

Дослідження виконано із застосуванням комплексу взаємопов'язаних та адекватних меті й завданням методів: теоретичного аналізу, узагальнення та систематизації даних, психодіагностичного спостереження, проективних і авторських арт-терапевтичних методик, а також формувального психологічного експерименту. Об'єктивність висновків підтверджується належною емпіричною вибіркою (усього дослідженням охоплено 150 осіб; у констатуючому етапі взяли участь 120 дітей, у формуючому – 30 дітей) та використанням методів математичної статистики (зокрема U-критерію Манна-Уїтні) для підтвердження вірогідності міжгрупових відмінностей і динаміки змін.

Достовірність результатів роботи підтверджується їх апробацією на науково-практичних заходах міжнародного та всеукраїнського рівнів (включаючи конгреси та конференції в Україні та США).

**Оцінка змісту дисертації та її завершеності у цілому.**

Оцінюючи зміст й завершеність дисертації Пеха Андрія Васильовича, слід зазначити, що вона є цілісним, логічно структурованим науковим дослідженням. Робота складається з анотації (українською та англійською мовами), вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний текст дисертації викладено на 151 сторінці (загальний обсяг – 207 сторінок), список використаної літератури нараховує 183 найменування (з них 74 – іноземними мовами).

*Перший розділ* «Теоретико-методологічний аналіз проблеми соціокультурної адаптації дітей з особливими потребами» присвячено всебічному розкриттю поняття соціокультурної адаптації у психологічному, соціологічному, педагогічному та інформаційно-комунікативному контекстах. Автор систематизував класичні й сучасні підходи до розуміння адаптації (J. Berry, U. Bronfenbrenner, A. Bandura, Y. Kim та ін.), визначив специфіку соціокультурної дезадаптації дітей з ООП та теоретично обґрунтував ресурси арт-терапії як комплексного корекційно-розвивального та соціально-інтеграційного інструменту.

*Другий розділ* «Особливості соціокультурної адаптації дітей з особливими освітніми потребами» містить концептуальне обґрунтування та результати емпіричного дослідження. Вагомим здобутком автора є розроблення структурно-функціональної моделі соціокультурної адаптації, що охоплює емоційно-ціннісний, комунікативний, поведінковий, соціально-діяльнісний та культурно-ідентифікаційний компоненти.

Дисертантом апробовано діагностичний комплекс, який включав авторську проективну методу «Таємний квадрат». Здобувачем чітко диференційовано та статистично верифіковано (за допомогою U-критерію Манна-Уїтні) три рівні сформованості соціокультурної адаптації (високий – активна включеність; середній – ситуативно-адаптивна включеність; низький – соціокультурна обмеженість та залежна адаптація) та доведено переважно низький рівень адаптованості у дітей з ООП порівняно з нормотиповими однолітками.

*Третій розділ* «Інноваційна арт-терапевтична технологія формування соціокультурної адаптації дітей з особливими потребами» присвячено теоретико-методичному обґрунтуванню, реалізації та оцінці ефективності авторської арт-терапевтичної технології, представленої єдністю цільового, методологічного, змістового, процесуального, організаційно-методичного та результативного блоків. Ключовим елементом постає розроблений автором корекційно-розвивальний комплекс «Інтерактивна колірна експресія» (техніки «Колірний вибух», «Несвідома лінія», «Кольоровий куб»). Результати

контрольного експерименту переконливо довели високу ефективність розробленої технології: в експериментальній групі частка дітей із високим рівнем активної соціокультурної включеності зросла до близько 60%, тоді як у контрольній групі превалював низький рівень (понад 60%).

Висновки роботи є змістовними, відображають основні результати дослідження та повністю відповідають поставленим завданням. Дисертація є завершеною самостійною науковою працею.

**Наукова новизна та достовірність наукових положень, обґрунтованих за результатами дослідження.** Наукова новизна здобутих автором результатів полягає у тому, що **вперше**:

розроблено та теоретично обґрунтовано структурно-функціональну модель соціокультурної адаптації дітей з ООП, яка інтегрує емоційно-ціннісний, комунікативний, поведінковий, соціально-діяльнісний та культурно-ідентифікаційний компоненти;

розроблено та апробовано спеціалізований діагностичний комплекс, що включає авторську арт-терапевтичну методику «Таємний квадрат», яка поєднує елементи проективної діагностики, тілесно-просторової взаємодії та образотворчої діяльності;

визначено та охарактеризовано рівні сформованості соціокультурної адаптації (високий – активна соціокультурна включеність, середній – ситуативно-адаптивна соціокультурна включеність, низький – соціокультурна обмеженість та залежна адаптація);

розроблено цілісну арт-терапевтичну технологію соціокультурної адаптації дітей з ООП як систему взаємопов'язаних блоків (цільового, методологічного, змістового, процесуального, організаційно-методичного та результативного) та сукупність організаційно-методичних умов її реалізації;

розроблено та реалізовано авторський корекційно-розвивальний комплекс «Інтерактивна колірна експресія» (техніки «Колірний вибух», «Несвідома лінія», «Кольоровий куб»), побудований за принципом «від індивідуального вивільнення до інтерактивної взаємодії».

Подальшого розвитку набули: наукові уявлення про сутність і специфіку застосування арт-терапії у формуванні адаптивної поведінки дітей з ООП; критерії оцінювання складових соціокультурної адаптації; методи та прийоми психокорекційної роботи з подолання соціоадаптійних труднощів.

Уточнено: зміст поняття «соціокультурна адаптація» стосовно дітей з особливими освітніми потребами та особливості функціонування її окремих компонентів.

**Практичне значення** результатів підтверджується широким впровадженням розробленого діагностичного та корекційно-розвивального

інструментарію у практику роботи спеціальних шкіл, навчально-реабілітаційних центрів, інклюзивно-ресурсних центрів та закладів вищої освіти (зокрема Спеціальної школи «ШАНС», ІРЦ Солотвинської селищної ради, ННІ фізичної культури, спорту та спеціальної освіти ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, НРЦ № 17 м. Києва, Багатопрофільного НРЦ Святого Миколая, Криворізької спеціальної школи «Натхнення»).

**Повнота висвітлення основних наукових результатів у публікаціях.** Основні результати дисертаційного дослідження відображено у 10 наукових працях (з яких 9 одноосібних).

Серед них: 4 одноосібні статті опубліковано у наукових фахових виданнях України (категорія «Б»), 1 стаття – у термінологічному словнику, 4 публікації апробаційного характеру (матеріали та тези конференцій, зокрема 1 у закордонному виданні). Публікації повною мірою висвітлюють зміст і результати дисертаційної роботи.

**Відсутність (наявність) порушень академічної доброчесності.**

Під час ознайомлення з дисертацією та опублікованими працями здобувача порушень вимог академічної доброчесності не виявлено. Текст роботи є оригінальним, усі запозичення, використані ідеї та концепції інших авторів мають належні посилання на першоджерела. Перевірка дисертаційної роботи на антиплагіатній системі StrikePlagiarism порушень академічної доброчесності не виявила. Автор окремо зазначає коректне використання допоміжних цифрових інструментів виключно для мовно-стилістичного редагування без фальсифікації чи модифікації емпіричних даних.

**Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.**

Високо оцінюючи наукову цінність, теоретичну та практичну значущість дисертаційного дослідження Пеха Андрія Васильовича, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження та дискусійні побажання:

1. У першому розділі роботи висвітлено широкий спектр теоретичних підходів до розуміння соціокультурної адаптації (психологічний, соціологічний, екологічний, інформаційно-комунікативний тощо). Водночас бажано було б чіткіше окреслити, як саме специфіка конкретних нозологічних груп дітей з ООП (наприклад, дітей із порушеннями інтелектуального розвитку порівняно з дітьми з РАС чи РДУГ) модифікує перебіг окремих компонентів соціокультурної адаптації.

2. Описуючи авторську методику «Таємний квадрат» та корекційно-розвивальний комплекс «Інтерактивна колірна експресія», здобувач переконливо доводить їх ефективність. Разом з тим, у підрозділі 3.2 було б доцільно ширше представити якісні критерії інтерпретації дитячих малюнків і продуктивності художнього самовираження (динаміку колірної гами,

використання простору аркуша, характер ліній) поруч із кількісними статистичними даними.

3. У формуючому експерименті взяли участь 30 дітей молодшого підліткового віку. У подальших наукових розробках вважаємо за доцільне розширити експериментальну вибірку та провести пролонгований катамнестичний моніторинг для оцінки стійкості сформованих соціокультурних навичок у часі.

**Загальний висновок.** Висловлені зауваження та дискусійні міркування мають консультативний характер і не знижують високої наукової цінності й загальної позитивної оцінки проведеного дослідження.

З огляду на вищезазначене вважаємо, що дисертаційне дослідження Пеха Андрія Васильовича «Арт-терапевтичні технології як засіб формування соціокультурної адаптації дітей з особливими потребами» за актуальністю, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням, обґрунтованістю висновків та повнотою викладу даних повністю відповідає спеціальності 053 Психологія та вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 (зі змінами), та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 із змінами внесеними згідно постанови КМУ №341 від 21.03.2022 р., №502 від 19.05.2023 р., №507 від 03.05. 2024 р.; № 1240 від 07.10.2026 р.), а її автор – Пех Андрій Васильович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії (PhD) у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки зі спеціальності 053 Психологія.

**Офіційний рецензент:**
доктор психологічних наук,
професор, професор кафедри психології
Навчально-наукового медичного інституту
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили **Ірина АСТРЕМСЬКА**

«30» вересня 2026 р.

ЗАСВІДЧУЮ
Вчений секретар
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
_____ В.О. Чорна
«30» 10 2026 р.